

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Roman Hlaváč

**Visegrádská spolupráce v letech 1989 – 2004:
Limity Visegrádu jako nástroje vstupu do EU a NATO**

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Markéta Šustková, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 31. března 2009

Tato práce vznikla na Katedře politologie a evropských studií. Rád bych zde poděkoval Mgr. Markétě Šustkové Ph.D. za cenné rady, ochotu při vedení práce a věnovaný čas.

Obsah:

<u>Úvod:</u>	5
<u>1 Typologie regionální kooperace a klasifikace Visegrádu</u>	11
<u>1.1 Typologie regionální kooperace:</u>	11
<u>1.2 Klasifikace Visegrádu</u>	12
<u>2 Spolupráce v letech 1989 – 1992</u>	16
<u>2.1 Formování Visegrádské spolupráce</u>	16
<u>2.2 Kooperační platformy Visegrádu</u>	18
<u>2.2.1 Likvidace závislosti na Moskvě</u>	18
<u>2.2.2 Společný postup v bezpečnostní oblasti</u>	19
<u>2.2.3 Asociační dohody</u>	20
<u>2.3 První problémy</u>	23
<u>3. Spolupráce v letech 1992 - 1997</u>	24
<u>3.1 Příčiny odumírání</u>	24
<u>3.2 Spolupráce v bezpečnostní oblasti:</u>	26
<u>3.3 Vztah s EU</u>	29
<u>3.4. Central European Free Trade Agreement</u>	30
<u>4. Spolupráce v letech 1997 – 2004</u>	31
<u>4.1. Oživení spolupráce</u>	31
<u>4.2. Visegrád a NATO</u>	34
<u>4.3. Visegrád a EU</u>	36
<u>4.3.1 Spolupráce do roku 2002</u>	36
<u>4.3.2 Krátkodobý útlum spolupráce v roce 2002</u>	38
<u>4.3.3 Konvent o budoucnosti Evropy</u>	39
<u>4.3.4. Vstup do Evropské unie</u>	40
<u>Závěr:</u>	42
<u>Prameny:</u>	47
<u>Literatura:</u>	48
<u>Abstrakt:</u>	53

Úvod:

Studená válka rozdělila Evropu na dvě poloviny. Jedna se mohla samostatně a demokraticky vyvíjet, druhá se dostala do sféry vlivu Sovětského svazu. Po čtyřicet let tak byly ve střední a východní Evropě potlačovány osobní svobody člověka a demokratické prvky vlády. Komunistický totalitní režim de facto odříznul Československo, Maďarsko, Polsko a mnohé další státy od kultury, tradic a historie Evropy, kterou po tisíc let pomáhaly vytvářet. V roce 1989 se zmíněným zemím naskytla příležitost dohnat ztrátu, jenž jim byla čtyřicetiletým útlakem způsobena a opět se zapojit do budování Evropy. Ovšem předtím než se tak mohlo stát, bylo nutné splnit mnohé úkoly jak na domácí, tak na zahraniční politické scéně. Mezi západoevropskými i středoevropskými státy panovala shoda, že pro takový cíl bude nejlepší vytvořit určitou platformu, na které by tato spolupráce mohla spočívat. Z mnoha iniciativ vyšlo vítězně tzv. kooperační uskupení s názvem Visegrád, ve kterém se sešly Československo, Maďarsko a Polsko. Tato integrace svým způsobem fungovala i jako test připravenosti a ochoty spolupráce s partnery před vstupem do Evropské unie a NATO. Jak v této zkoušce jednotlivé země Visegrádu obstály poodhalí i tato bakalářská práce.

Cílem mé práce je s využitím kombinace časového a předmětového přístupu vypracovat vývoj Visegrádské spolupráce s důrazem na součinnost v oblasti vstupu do NATO a EU a také komplexně analyzovat důvody vedoucí k integraci či dezintegraci v regionu.

K naplnění stanoveného cíle byly určeny čtyři výzkumné otázky. Účelem práce je se zabývat Visegrádskou spoluprací a jejími amplitudami. Ovšem předtím je také nutné se zaobírat tím, zda měla tato formace předpoklady pro funkčnost a zda bylo vůbec možné očekávat úspěšnou spolupráci. Stanovené otázky tedy pro teoretickou část práce zní: Lze dle definice regionální politiky z pohledu mezinárodních vztahů klasifikovat Visegrád jako regionální spolupráci? Jaké jsou kooperační předpoklady? Další výzkumné otázky souvisí se samotným vývojem a především pak jistými výkyvy v plnění deklarovaných cílů. Tyto otázky budu

zodpovídat ve druhé až čtvrté kapitole. Třetí a čtvrtá výzkumná otázka vychází z faktů, že od roku 1992 se často hovoří o odumření visegrádské spolupráce a v roce 1997 se začíná opět uvažovat o vzkříšení spolupráce, což vyvrcholilo v roce 1998 v Budapešti, kde byla opět oficiálně obnovena spolupráce mezi zeměmi střední Evropy na visegrádské platformě. Otázky tedy zní: Jaké byly příčiny tohoto útlumu ve spolupráci? Jaké byly důvody oživení Visegrádu?

Avšak nejdůležitější část práce tvoří analýza stanovené hypotézy. Ta vychází z pochybností o jednotném postupu při začleňování se do NATO a EU, což tvořilo jeden z hlavních cílů visegrádské spolupráce, které si tyto země předsevzaly. V této bakalářské práci tak chci analyzovat hypotézu, že země Visegrádu svým kolektivním koordinovaným postupem závazku společného vstupu do NATO a EU dostaly.

Práce je poměrně jednoznačně časově a oblastně vymezena. Časový rámec textu začíná rokem 1989, kdy počínají aktivity vedoucí k Visegrádské spolupráci a končí 1.květnem 2004. Ten den došlo ke vstupu zemí Visegrádu do EU, čímž se naplnily předsevzaté úkoly z Visegrádské deklarace. Vzhledem k tomu, že práce analyzuje přístup čtyř zemí střední Evropy do NATO a EU, je jasné i její teritoriální vymezení, které tvoří území České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska.

S přihlédnutím k výše uvedenému vymezení, kdy je možné v určitém časovém úseku na daném území sledovat kontinuální vývoj a dynamiku spolupráce, je jednoznačně nejlepší tuto bakalářskou práci pojmut jako případovou studii. Tato studie je psána za pomoci empiricko-analytického přístupu s důrazem na analýzu a deskripci.

Celá práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá teoretickou částí práce, zatímco zbylé tři jsou již více faktografické či analytické. Cílem první kapitoly je teoretické ukotvení regionální kooperace podle definice regionalismu dle mezinárodních vztahů a také dle typu a zaměření regionálního uskupení. Dalším úkolem je pak také klasifikace Visegrádu se zřetelem k uvedeným definicím a typologiím. Poté bude možné nejenom vyvodit, jaký je účel vzniku a funkce kooperace, ale také i to, jestli a jaké má tato kooperace předpoklady pro její účinnost.

Další tři kapitoly jsou členěny časově podle vývoje Visegrádu. Zvolené časové období jednotlivých kapitol sleduje změny v dynamice spolupráce. První kapitola je ohraničena léty 1989 až 1992. Rok 1989 zde představuje veškerý počátek demokratické kooperace v regionu, jelikož v tomto roce se většina zkoumaných států vymanila z vlivu Sovětského svazu a také se objevují první iniciativy vedoucí až ke vzniku Visegrádské kooperace. Konec kapitoly představuje léto roku 1992. V této době se v jednotlivých zemích mění politické podmínky pro spolupráci a začíná se hovořit o takzvaném odumírání kooperace. Druhá kapitola mapuje léta 1992 až 1997, kdy se Visegrád považuje za nefunkční, vyprázdněný regionalismus. Poslední časový úsek se zaměřuje na oživení spolupráce, které mělo vést až ke společnému vstupu do Evropské unie v roce 2004, což tvoří konec této práce.

Podkapitoly posledních tří částí analyzují součinnost v jednotlivých dimenzích kooperace, a to zejména v bezpečnostní, hospodářské či politické. Důraz je kladen především na fakta, dokazující společný či individuální postup při vyjednávání vstupu do NATO či EU. Další podkapitoly důkladně rozebírají příčiny rozpadu spolupráce a opětovného sloučení visegrádských zemí.

Literatura zabývající se, ať již přímo či nepřímo, Visegrádskou spoluprací, je poměrně bohatá. Důvodem je zřejmě to, že agenda Visegrádu zahrnovala pro Českou republiku jeden z nejdůležitějších kroků její historie, a to vymanění se z područí Sovětského svazu a změnu směřování domácí i zahraniční politiky, která měla vést ke vstupu do západoevropských a euroatlantických struktur. Visegrád je pro mnohé autory důležitý i z důvodu, že mohl být brán jako první test, zda je vůbec Česká republika případně celý středoevropský region schopen integrace. Informace tak bylo možné čerpat nejenom z knih, jejichž hlavním tématem je přímo středoevropská či Visegrádská spolupráce, ale také z těch, které se zabývají vstupem a přípravou na vstup do již zmíněných organizací.

Z knih, které se přímo zabývají problematikou středoevropských uskupení či Visegrádu, byly pro mou práci nejtěžejnější a nejpřínosnější práce předních českých odborníků na problematiku střední Evropy Jiřího

Vykoukala a Břetislava Dančáka. Publikace Visegrád možnosti a meze středoevropské spolupráce Jiřího Vykoukala je zaměřená na Visegrádskou spolupráci v 90. letech a rozebírá možnosti a překážky rozvoje spolupráce. Práce velmi kvalitně analyzuje příčiny změn ve spolupráci. Značně informativní je také pohled na Visegrád ze strany každého státu zvlášť. Kniha Břetislava Dančáka Integrační pokusy ve středoevropském regionu II, jak již napovídá název, pojednává globálněji o všech integračních pokusech. Sloužila tak jako vhléd do celkové problematiky kooperačních uskupení ve střední Evropě. Byla také bohatým zdrojem pro část práce zabývající se Středoevropskou zónou volného obchodu (Central European Free Trade Agreement.- CEFTA).

Vzhledem k povaze práce, která se často věnovala i předposlednímu rozšíření Evropské unie, její strategií či jednáním doprovázející tento proces, bylo nutné využít i informace z knih zabývajících se přímo touto tematikou či publikací analyzující českou cestu do EU. K tomuto posloužilo především dílo od Petra Fialy a Markéty Pitrové Rozšiřování ES/EU, které podrobně analyzuje a vykládá strategie a nástroje rozšíření ES/EU a také věnuje pozornost možnostem a problémům jednotlivých kandidátských států při vstupu do Evropských společenství. Dalším, pro mou práci důležitým autorem byl Alexandr Ort, jenž v knize Česká zahraniční politika popisuje úlohu českých zemí ve vývoji Evropy. Kniha se zabývá historií českého národa v Evropě od 19. století až po vstup České republiky do Evropské unie, pro potřeby mého textu bylo zapotřebí zejména částí zabývajících se právě vstupem do NATO či EU.

Pro teoretickou část práce byl velmi podnětný sborník Pozice nových členských zemí v Evropské unii, odkud jsem čerpal informace týkající se typologie regionálních uskupení. Pro teoretickou průpravu posloužily i koncepty z textů Martina Dangerfielda či Tomáše Strážaye a Vladimíra Bilčíka.

Specializované statě a analýzy jsem nejčastěji používal z odborného měsíčníku Mezinárodní politika. Do tohoto periodika přispívají přední čeští akademičtí pracovníci či odborníci na problematiku

politologie, mezinárodních vztahů a evropských studií. Ovšem prostor zde dostávají i představitelé státu, politici a další známé osobnosti veřejného života. Články pochází přímo z analyzovaného období, takže přináší zajímavý pohled a poznatky autorů nejenom na tehdejší vývoj, ale také ukazují, jaká byla jejich očekávání a výhledy do budoucna.

Jedním z autorů je Jiří Dienstbier. Byl přímým účastníkem událostí, které jsou předmětem mé práce. Jeho článek Visegrad přinesl velmi potřebné a cenné informace ze zákulisních jednání, o názorech či rolích jednotlivých aktérů.

Dalšími tvůrci, kteří přinášeli důkladné analýzy vývoje Visegrádu, vztahů mezi jednotlivými státy či politiky a vlivu západní Evropy na Visegrád byli například Radomír Karlík, Vladimír Leška, Luboš Palata a další.

Ze zahraničních textů bych zmínil především dílo George Kolankiewicze, od něhož jsem přebíral teoretickou pasáž, která ve své době předvídala definici čtyř národních Visegrádů. Matthew Rhodes zase přinášel na visegrádskou spolupráci pohled takzvaně z venku. Velmi přínosný je i fakt, že M. Rhodes využíval i svých osobních kontaktů na politiky či diplomaty střední Evropy, což mu v jeho díle dovolilo použít mnoho zajímavých doplňujících poznatků.

Kvůli povaze mé práce, která je do jisté míry deskriptivní a faktografická, bylo nutné využívat informací z denního tisku či databází internetových zpravodajství. K tomuto účelu bylo využito předních českých novin jakou jsou MF DNES či Lidové noviny. Z internetových zdrojů bych jmenoval idnes.cz, které jsou partnerem DNES či lidovky.cz, tento server je přidružený právě k již zmíněným Lidovým novinám.

Jako prameny, ze kterých tato práce čerpá slouží například projevy prezidenta Václava Havla z počátku 90. let, kde vybízí ke spolupráci a nastiňuje její charakter. Také internetové portály pro výsledky českých či slovenských parlamentních voleb. Důležitou součástí práce jsou také dokumenty či smlouvy zakládající integrační uskupení v regionu či prohlášení z jednotlivých mítinků představitelů středoevropských zemí.

Jedná se například o Visegrádskou deklaraci, Budapešťské prohlášení nebo o smlouvu zakládající CEFTA.

Vzhledem k rozsahu práce si tento text nečiní nárok na úplnou a konečnou analýzu visegrádské kooperace před vstupem do NATO a EU a ani vazeb mezi jednotlivými státy. Má ovšem sloužit jako určitý vhled do problematiky a stát se nápomocným pro další zkoumání tohoto pro současné dění velmi zajímavého tématu.

1 Typologie regionální kooperace a klasifikace Visegrádu

1.1 Typologie regionální kooperace:

Pokud se podíváme na regionální spolupráci z hlediska mezinárodních vztahů, lze najít dvě základní charakteristiky, v nichž můžeme tuto spolupráci definovat. Jsou to regionální blízkost a homogenita států, již je dále možné rozvést na další čtyři dimenze. První z nich je sociální homogenita, která je zaměřená na obyvatelstvo regionu. Tato dimenze zahrnuje společnou rasu, náboženství, kulturu či jazyk kooperujících aktérů. Druhou oblastí, která je důležitá pro definování regionální spolupráce, je hospodářská homogenita, vypovídající o ekonomické úrovni a možnosti integrace jednotlivých států. Třetí dimenzí, ve které je třeba hledat určitou stejnorodost, je politická homogenita jednotlivých politických systémů; a nakonec vnější homogenita, již lze popsat jako jednodušnost v oblasti zahraničně politických východisek.

Regionální spolupráce se může odvíjet na mnoho platformách s různými důvody existence. Rozlišujeme čtyři základní typy. Za prvé je to průkopnická, která dosahuje vyššího stupně integrace než ostatní regionální spolupráce a má na ostatní kooperační iniciativy zásadní vliv. Do této kategorie spadá například Benelux. Ekonomická spolupráce tohoto uskupení předcházela hospodářským společenstvím Evropy. Dalším typem je nahrazující. Tento typ spolupráce se objevuje v případech, kdy státy zakládají regionální spolek jako alternativu k jiným uskupením. Takovou situací byl například vznik European Free Trade Agreement. Třetím typem kooperace je doplňkové či předvstupní. Participující státy mají zájem na vstupu do jiné, větší a rozvinutější regionální spolupráce. Určí si stupeň vzájemné kooperace, limity jsou politicky a prakticky definované. V evropském kontextu to může být například CEFTA nebo BAFTA (Baltic Free Trade Agreement). Tento model je specifický pro 90. léta a postkomunistické země. Důležitým charakteristickým rysem je, že tato spolupráce byla nejméně spontánní a pro zrod těchto společenství byla nutná aktivita Evropské unie. Posledním je takzvaná mimovolná

alternativní spolupráce. Tu v současné době tvoří státy bez možnosti vstupu do EU, ale jenž jsou součástí přidružených organizací a programů – EU neighbourhood policy, Stabilisation and Association process – Ukrajina, SNS, atd.

Pokud se zaměříme přímo na země střední a východní Evropy, je možné dělit výše zmíněnou před vstupní regionální spolupráci podle povahy kooperace, na politickou či ekonomickou. Jak tvrdí Eva Cihelková: „Hlavním cílem jejich zahraniční politiky byl totiž návrat do západoevropských struktur, pojmáný z hlediska kulturního, politického, ekonomického.“ Dále pak pokračuje: „Tak jako výzvy transformace byly v zásadě politické a ekonomické, vyvinuly se i v regionální spolupráci ve střední a východní Evropě dva základní typy regionální spolupráce.“ Politická spolupráce, kterou lze také nazvat jako regionální politické fórum, usiluje o politickou, sociální či kulturní kooperaci. Zatímco ekonomická integrace se zabývá liberalizací ekonomických vztahů v regionu. Nejdůležitější politickou regionální kooperací v této oblasti byla právě Visegrádská spolupráce, ekonomickou pak zase Central European Free Trade Agreement.

1.2 Klasifikace Visegrádu

Daný teoretický rámec regionální kooperace z pohledu mezinárodních můžeme využít pro případ Visegrádské spolupráce, což umožňuje určit zda lze vůbec u této iniciativy očekávat úspěšnou kooperaci, jestli jsou u ní přítomny všechny potřebné předpoklady. Bez těchto charakteristik by bylo možné se domnívat, že Visegrádská kooperace nemá vhodné dispozice vytvářející dobrý základ pro vzájemnou spolupráci.

Z hlediska regionální blízkosti je patrné, že státy vytvářejí jeden kompaktní celek od Baltického moře až po Panonské nížiny, který jednoznačně posiluje regionální charakter spolupráce a obchodu. Tento souvislý pás můžeme nazývat střední Evropa. Ovšem s tímto pojmem to není tak jednoduché. Díky studené válce byla na dlouhá léta Evropa rozdělena na dva tábory. Existovala pouze západní a východní Evropa, nic

mezi tím, pouze demokratický Západ nebo komunistický Východ. Takovéto členění odpovídalo politické situaci, nikoliv historické či geografické, pojem střední Evropa jakoby neexistoval. Svůj nový význam začal nabývat až po pádu komunismu. Idea střední Evropy začala hrát důležitou roli při udržení mírového přechodu k demokracii a navazování politických a kulturních styků mezi zeměmi této oblasti.

Co se týče sociální homogenity, středoevropský region je převážně osídlen slovanskými národy, jejichž jazyky jsou si velmi podobné, v případě Česka a Slovenska navzájem bez větších problémů srozumitelné. Výjimkou jsou zde ovšem Maďaři, kteří patří k ugrofinské jazykové rodině. Ovšem vzhledem k přesahu rozšíření maďarštiny mimo čistě maďarský stát, lze konstatovat, že i maďarština může být považována za jeden z dorozumívacích jazyků středoevropského regionu, který je ovšem v tomto případě chápán poněkud v širší perspektivě. Přesto pro dorozumívání mezi představiteli jednotlivých států, kromě Česka a Slovenska, národní jazyky nestačí a je proto potřeba pomoci cizích jazyků.

Kultura a tradice vychází ze společné historie a charakteru území. Historie této oblasti je nejvíce ovlivněna jejím nespécifičtějším rysem a to pestrým etnicko-národním složením. Tato mnohonárodnost se stala jedním z nejčastějších hybatelů historie střední Evropy. Zapříčinila spoustu neutuchajících a často i krvavých konfliktů. Na vývoji tohoto teritoria se také obrovskou měrou podílela geopolitická či geostrategická poloha regionu. Je zde velmi typické vměšování evropských či světových velmocí, které silně formovalo identitu, politiku a postavení jednotlivých zemí. Z hlediska mezinárodních vztahů byla střední Evropa vždy považována za velmi důležitou. O toto území často usilovaly mnohé evropské či světové mocnosti, ať už šlo o Německo či Rakousko, pro které byla určitou cestou na východ Evropy či ochranou proti rozpínavosti Ruska, nebo právě Rusko. Pro něj území ležící mezi Německem a Ruskem představovalo jistou bránu do Evropy či nárazníkové pásmo v dobách studené války.

Často se stávalo, že velké části jednotlivých států byly v historii spojeny pod nadvládou jediného panovníka, přímo z oblasti střední Evropy, ať už to bylo v době Velké Moravy či například v době Václava III., který byl

králem českým, polským a také maďarským. Velkým historickým a kulturním pojítkem se stala Habsburská monarchie, ta zahrnovala celé či alespoň částečné území všech států Visegrádu. Nadvláda tohoto rodu zanechala na svých územích určitou kulturu, která je ve všech středoevropských zemích patrná dodnes, například architektura historických center měst jednotlivých států si je velmi nápadně podobná. Ovšem po pádu impéria Habsburků se začala projevovat největší slabina tohoto mnohonárodnostního regionu, a to jak již bylo řečeno, působení nacionalismu. Po roce 1918, vznikla poměrně výbušná kombinace nástupnických států. Mnohonárodnostní Československo, Maďarsko, jehož obyvatelé žili i na území okolních států, zejména pak právě Československa, a Polsko, jež mělo, stejně jako Maďarsko, vůči Československu územní nároky. Nezapomínejme i na Rakousko a sousední Německo, zejména kvůli faktu, že v Československu žila několikamilionová německá menšina. Problémy v této oblasti na sebe nenechaly dlouho čekat a národnostní rozbroje se staly pro střední Evropu fatální.

Po druhé světové válce se Československo, Polsko a Maďarsko společně s dalšími středo a východoevropskými zeměmi dostaly do sféry vlivu Sovětského svazu. S touto dobou mají Visegrádské státy poměrně podobné zkušenosti, všechny si na vlastní kůži zažily útlak totalitního sovětského systému, zejména během revolucí v Maďarsku (1956), Československu (1968) a v Polsku (1980 - 1981). Toto období výrazně ovlivnilo identitu či mentalitu jednotlivých národů.

Obrovský dopad měla komunistická etapa i na ekonomické podmínky Visegrádu. Ekonomická situace zemí Visegrádské čtyřky byla po pádu komunismu velmi podobná, všechny země byly orientovány na obchod v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci, potřebovaly tak přetransformovat své centrálně plánované hospodářství na tržní, které by bylo více směřované na bohaté trhy západní Evropy. Po roce 1989 dochází k rozpadu RVHP, čímž se narušili dosavadní stereotypní vazby reprodukčního procesu, narůstají odbytové potíže výrobců a celkově tak zpomaluje ekonomická aktivita zemí. Výrazně se také snižuje obchodní

bilance mezi státy RVHP, mezi faktory, které takový propad způsobily autoři Fingerland s Chalupským řadí zejména: „Průběh a důsledky sjednocení Německa, především rozpad trhu bývalé NDR; eskalace rozkladu vnitřního trhu SSSR; postupující zhroucení vzájemných kooperačních vazeb mezi ostatními evropskými státy RVHP navzájem.“ Státy Visegrádu tak v ekonomice stály na podobných startovacích liniích, se stejnými překážkami či problémy.

Co se týče politické homogenity, všechny postkomunistické státy se rozhodly zavést parlamentně demokratický režim, kromě Polska, které se pro něj rozhodlo až v roce 1997. Ovšem nejprve na počátku devadesátých let se ocitly ve fázi přechodu k demokracii, se všemi negativními projevy, jež k němu patří. Největším rozdílem je tak pouze stupeň konsolidovanosti jednotlivých stranických systémů, či tvorba stran podél konfliktních linií.

Společná východiska vnější homogenity vycházejí zejména ze společné historie a geopolitické polohy regionu. Společným zájmem všech zemí střední Evropy tak bylo odstranit provázanost se sovětským impériem – zrušení Varšavské smlouvy a Rady pro vzájemnou hospodářskou pomoc, kvůli nimž byly středoevropské země, hospodářsky a vojensky závislé na Sovětském svazu a posléze zapojit se do institucí vyspělého světa, obzvláště pak NATO a ES/EU.

Podle členění Martina Dangerfielda, lze určit, že Visegrád jasně spadá do před vstupního typu. Vyvozují tak z cílů Visegrádu, které měly za úkol podpořit a prosadit vstup zemí střední Evropy do struktur evropských společenství.

2 Spolupráce v letech 1989 – 1992

2.1 Formování Visegrádské spolupráce

K počátečním úspěchům či nadšení ve formování Visegrádské spolupráce přispěl zejména fakt, že představitelé Československa, Polska a záhy i Maďarska se dobře znali z mnoha antikomunistických a disidentských hnutí. Díky těmto úzkým dlouholetým osobním vztahům se

regionální spolupráce v této oblasti začala formovat poměrně záhy po pádu komunistických režimů. Prvotní iniciativy se začaly objevovat ve formě projevů a různých setkání

Kromě premiéra Mariana Čalfy a ministra zahraničí Jiřiho Dienstbiera byl jedním z hlavních iniciátorů středoevropského dialogu také československý prezident Václav Havel. V jednom z jeho prvních projevů z roku 1990 v polském Sejmu a Senátu vybízel těmito slovy ke vzájemné spolupráci při takzvaném návratu do Evropy: „Neměli bychom spolu navzájem soupeřit v tom, kdo koho předběhne a kdo se dřív probouje do toho či onoho evropského orgánu, ale měli bychom si v tomto snažení naopak vzájemně pomáhat v duchu téže solidarity, s níž jste v horších dobách protestovali vy proti našemu pronásledování a my proti vašemu.“

Václav Havel také v Polsku na 9. dubna 1990 pozval představitele a některé veřejné činitele Maďarska a Polska do Bratislavy. V. Havel do Bratislavy naplánoval poradní schůzku o zmiňovaném návratu do Evropy se svými bezprostředními sousedy, kteří se právě vymanili z područí totalitních režimů. Václav Havel v Bratislavě řekl, že není možné vracet se do Evropy minulosti, ale je třeba přemýšlet o Evropě budoucnosti a stanovit harmonogram kroků pro takový návrat. Prezident Polska Wojciech Jaruzelski upozornil na nebezpečí nacionalismu a populismu, kterému bychom neměli podlehnout a vstupovat do Evropy každý zvlášť či dokonce při vstupu soutěžit. Na tomto setkání nevznikla žádná konkrétní organizace, která by určovala pole spolupráce budoucích zemí visegrádské trojky, spíše vedla k ujasnění si zájmů a postojů jednotlivých zemí k případné spolupráci. Václav Havel tak oficiálně zahájil dialog středoevropských zemí.

V listopadu 1990 na schůzce KBSE premiér Maďarska József Antall navrhl navázat na bratislavské setkání schůzkou v maďarském Visegrádu. Václav Havel dodal, že: „máme pro spolupráci trojky důvody zásadní, ale také politické: Západ má tendenci vnímat nás jako jeden celek.“ Jiří Dienstbier ovšem dodává, že bylo důležité dávat najevo, že země střední Evropy nevytváří nový blok. Důvodem k tomuto postoji bylo,

že někteří představitelé na Západě se snažili nabídnout středoevropskou spolupráci jako náhražku integrace do západoevropských struktur.

Bylo také nezbytné upozornit, že aliance nemá být namířena proti nikomu, především ne proti sjednocenému Německu. Má pouze napomoci koordinovat přiblížení se evropským strukturám, aby nevznikla zbytečná konkurence.

Visegrádská skupina tak po mnoha schůzkách a jednáních vzniká 15. února 1991 v Maďarském Visegrádu. Zde Český prezident Václav Havel, prezident Polska Lech Wałęsa a Maďarský premiér József Antall podepsali Deklaraci o spolupráci České a Slovenské federativní republiky, Maďarské federativní republiky a Polské republiky na cestě evropské integrace.

Hlavní cíle, které si země Visegrádské skupiny stanovily:

- v plném smyslu obnovení státní suverenity, demokracie a svobody;
- likvidace všech existujících společenských, ekonomických a duchovních pozůstatků totalitního systému;
- vybudování parlamentní demokracie, moderního právního státu, dodržování lidských práv a základních svobod;
- vytvoření moderního tržního hospodářství;
- plné zapojení do evropského politického, hospodářského, bezpečnostního a právního systému.

Ale už zde na počátku spolupráce se začaly objevovat první náznaky budoucích konfliktů. V den podpisu Visegrádské smlouvy se z Maďarska ozývaly hlasy, že seskupením s jinými ztratí Budapešť své vedoucí postavení na cestě do Evropy.

2.2 Kooperační platformy Visegrádu

2.2.1 Likvidace závislosti na Moskvě

Jedním z prvních úkolů, který musely středoevropské země společně zvládnout, byl odchod sovětských vojsk, ukončení Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci.

První společné kroky byly velmi úspěšné a zároveň značily velký příslib do budoucna. Společný postup Československa, Maďarska a Polska značně urychlil odchod sovětských vojsk a přispěl k brzkému rozpadu Varšavské smlouvy. Vojenské struktury Varšavské smlouvy ukončily činnost 1. dubna 1991 a k poslední schůzce Politického poradního výboru Varšavské smlouvy došlo 1. srpna téhož roku v Praze. Zde představitelé jednotlivých členských států podepsaly protokol, jenž činnost tohoto uskupení ukončoval: „Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, podepsaná ve Varšavě dne 14. května 1955 (dále jen Varšavská smlouva), a Protokol o prodloužení doby platnosti Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, podepsaný dne 26. dubna 1985 ve Varšavě, pozbývají platnosti dnem, kdy vstoupí v platnost tento protokol.“ K ukončení činnosti Rady vzájemné hospodářské pomoci došlo na setkání představitelů členských států v Budapešti 28. července 1991. Odchod sovětských vojsk proběhl v Československu v květnu 1990 a v Maďarsku do poloviny roku 1991. Jednotky bývalého SSSR zůstaly v Polsku až do září 1993.

Od února 1991 se postupně začalo měnit zaměření Visegrádu. Od disociace s Východem k integraci se Západem. Spoluprací při vyčleňování se ze sovětských struktur středoevropské země dokázaly, že jsou v postkomunistickém regionu nejvíce připraveny pro vstup do evropských a transatlantických struktur. Což bylo velkým zájmem československé vlády. Směřování do ekonomických a politických struktur Evropských společenství resp. Evropské unie se stalo základem zahraničněpolitického konsensu demokratických politických stran.

2.2.2 Společný postup v bezpečnostní oblasti

Po pádu bipolarity a Varšavské smlouvy vzniklo jisté bezpečnostní vakuum a státy střední Evropy tak byly nuceny hledat nové bezpečnostní záruky. Objevovaly se iniciativy, které měly nahradit pro státy RVHP respektive i státy NATO stávající bezpečnostní struktury, jako například projekt, jehož velkým zastáncem byl prezident Václav Havel. 10. května 1990 ve Štrasburku V. Havel přednesl svůj projev, ve kterém navrhl přeměnu NATO a Varšavské smlouvy na nový bezpečnostní systém, který by vyrostl na základech daných helsinským procesem. Václav Havel svůj projekt popsal následovně: „Velké 'severské' bezpečnostní pásmo, jak je na první pohled zřejmé, lze v podstatě nazvat pásmem 'helsinským': Země, které by mohly a měly k němu patřit, jsou totiž účastníky takzvaného helsinského procesu. Co z toho vyplývá, je zřejmé: nové struktury, které by měly vznikat paralelně s transformací či postupným zánikem struktur starých, by mohly v oblasti bezpečnosti vyrůst ze základů daných helsinským procesem. Z této ideje vyrůstá i československý návrh na zřízení Evropské bezpečnostní komise jako zárodku budoucího jednotného 'helsinského' bezpečnostního systému, garantujícího bezpečnost sjednocující se Evropy.“ Ovšem situace se nakonec vyvinula jinak, NATO zůstalo aktuální a životaschopné i po konci studené války.

6. října 1991 se konal summit reprezentantů Visegrádské trojky v Krakově. Na tomto summitu se prezidenti ujistili o společném postupu při jednání s ES a vyjádřili přání těchto států, aby byly společně zapojeny do činnosti a struktur NATO. Markantní vliv na to měla situace v Sovětském svazu, kde v srpnu téhož roku proběhl neúspěšný státní převrat konzervativních sil a také nestabilní vývoj v Jugoslávii. Bezpečnostní stabilita se jak v západní, tak i ve střední Evropě opět dostala do popředí zájmů. Krakovská deklarace ztělesňovala snahu posílit vztahy mezi státy Visegrádu a NATO. Deklaraci předcházela změna postoje Západu, který vyzýval k užší spolupráci s postkomunistickými zeměmi. Tato událost se dá považovat za první krok ke vstupu zemí Visegrádu do Severoatlantické aliance.

2.2.3 Asociační dohody

Již v prosinci 1989 vyjádřil tehdejší premiér Marián Čalfa v dopise předsedovi Evropské komise Jacquesi Delorsovi zájem o členství v ES. Poté Visegrádské státy vyvíjely na své západoevropské kolegy permanentní tlak, který nakonec vyústil v podpis Evropských dohod o přidružení.

Evropské dohody byly podepsány 16. prosince 1991 v Bruselu premiéry zemí Visegrádu a místopředsedou Komise ES Fransem Andriessenem a předsedou rady ES Hansem van der Broekem.

I přesto, že Brusel jednal s každou zemí zvlášť, byl podpis těchto dohod v roce 1991 velkým úspěchem visegrádské spolupráce. Právě díky společné koordinaci a vzájemné informovanosti při dojednávání asociačních dohod s evropským společenstvím mohly být tyto smlouvy podepsány tak brzo. Jak říká Jiří Dienstbier, postup byl vysoce koordinovaný: „O jednání s Bruselem se nepřetržitě informovali nejen ministři, náměstci a vedoucí delegací, ale i pracovní skupiny. To, co jedna strana už dojednala, nebo naopak odmítla, okamžitě předala druhým dvěma. Všichni jezdili na jednání dobře připraveni. V Bruselu očekávali, že jednání mohou trvat dva roky, ne-li déle. Také díky této koordinaci všechny tři země dohody podepisovali už za rok.“ Tyto smlouvy byly prvním krokem k dalšímu rozšíření evropské integrace, ustanovovaly také určitý privilegovaný vztah společenství k zemím Visegrádu.

Hlavním cílem těchto dohod bylo vytvořit rámec pro politický dialog mezi stranami pro rozvoj úzkých politických vazeb, vytvořit závazek postupného utváření oblasti volného obchodu na území obou stran, podporovat obchod a harmonizaci hospodářské vztahy, závazek vytvořit podmínky pro hospodářskou, finanční, kulturní a sociální spolupráci a spolupráci při prevenci kriminality a poskytnutí pomoci Společenství k dosahování tohoto závazku.

Další oblastí, kde mělo docházet ke společnému postupu, bylo hospodářství. Hospodářská spolupráce představovala pro státy Visegrádu mimořádně důležitou výzvu. Vstup do západoevropských struktur do značné míry závisel na úspěchu této kooperace..

Ovšem po pádu komunistického impéria se stalo hospodářství pro bývalé satelitní státy velmi problematické. Kolaps Rady vzájemné hospodářské pomoci měl poměrně zničující dopad na ekonomické vazby mezi jejími bývalými členy. Pokles obchodu v rámci bývalých států RVHP klesl mezi léty 1989 – 1992 u Československa o 47,2 %, u Maďarska o 40,5 % a u Polska dokonce o 59,5 %. Zatímco nárůst obchodu se západem ve stejném období byl u Československa o 62,1 % u Maďarska o 59,1 % a v Polsku o 52,3 %.

Obrovská disintegrace u těchto zemí byla způsobena několika faktory. Země střední Evropy ztratily návaznost na Sovětský trh, jenž byl největší ze zemí RVHP. V procentuálním poklesu obchodu mezi bývalými státy RVHP se také promítlo připojení velkého obchodního partnera Německé demokratické republiky k Německé spolkové republice. Dalším viníkem této nepříznivé situace je zajisté i nedostatek směnitelné měny či nedostatečné obchodní znalosti a praktiky v zemích bývalé RVHP. Státy střední Evropy se navzájem začaly stávat spíše obchodními konkurenty než partnery. Začal také vznikat obrovský schodek v obchodní bilanci se zeměmi OECD, jenž byl pro Visegrád velmi nepříznivý. Tato situace vedla ke zvýšenému tlaku politiků ale i lobbistů, kteří požadovali snížit import se západních zemí a začít se opět orientovat na své sousedy.

Mezi státy V3 se tak začíná objevovat snaha o postupnou liberalizaci obchodních a ekonomických vztahů v souladu s asociačními dohodami. Tato liberalizace měla usnadnit vstup do Evropských společenství.

Ekonomická spolupráce začala sílit na intenzitě po Krakovském summitu v říjnu 1991. V oficiálním závěrečném dokumentu tohoto summitu se objevil záměr vytvořit podmínky pro liberalizaci vzájemného obchodu po vzoru Evropských dohod. Tento summit výrazným způsobem přispěl k budoucímu vzniku Středoevropské dohody o volném obchodu – Central European Free Trade Area (CEFTA). Ovšem jednání byla složitá a termín vzniku celní zóny se stále posouval.

2.3 První problémy

Na pražském summitu Visegrádské spolupráce v květnu 1992 představitelé visegrádské trojky zhodnotili dosavadní spolupráci a definovali zde také její perspektivní význam. Spolupráce se měla stát novým modelem vztahů ve střední Evropě, založených na kooperaci při rozvoji demokracie a tržní ekonomiky a na společném úsilí o plné zapojení se do procesů evropské integrace. Před létem v roce 1992 vykazovala spolupráce vysokou úroveň společné činnosti. Bylo oceňována a respektována v západní Evropě i v USA .

Ovšem i přes nesporné úspěchy tohoto období, mezi něž patří zejména součinnost při odstraňování vazeb na sovětské impérium a společná přihláška do Evropských společenství, nebylo první období úplně bezproblémové. Spory vyvolával hlavně vztah Československa a Maďarska, konkrétně pak Gabčíkovo a otázka maďarské menšiny na Slovensku. Problém činila také, jak již bylo řečeno, jistá obchodní rivalita mezi zeměmi. Především Maďarsko se cítilo v ekonomických záležitostech mírně privilegované čemuž napomáhal i domnělý specifický vztah k západoevropským partnerům. Důvodem bylo, že Maďarsko mělo v hospodářské oblasti mírný náskok, jelikož tržně ekonomické reformy tam začaly probíhat již v polovině osmdesátých let a v devadesátých letech nabraly značné tempo. Problematická byla rovněž spolupráce ve smluvené liberalizaci obchodních vztahů, která měla vést k zóně volného obchodu.

3. Spolupráce v letech 1992 - 1997

3.1 Příčiny odumírání

Visegrádská skupina před rokem 1992 – tedy rokem, kdy měla kooperace začít tzv. odumírat, vykazovala poměrně vysoký stupeň spolupráce. Ovšem v roce 1992 se objevily události, které začaly pomalu brzdit země Visegrádu ve společné činnosti. Byly to jednak vnější problémy jako rozpad Jugoslávie provázený válkou, potíže s integrací

NDR do Německa a spory kolem Maastrichtu. Ale mnohem zásadnější vliv měla zejména vnitřní situace v Československu.

Po rozpadu na Českou a Slovenskou republiku začali mít někteří čeští činitelé pocit, že jsme svým způsobem privilegovaná země, která se nemá nechat svazovat Visegrádskou spoluprací a na Západ směřovat samostatněji. Mezi politiky České republiky již nevládl pocit, že společným postupem je možné vyjednat více a rychleji. Tento princip byl zavrhnut a začal se preferovat samostatný postup bez ohledu na ostatní středoevropské partnery.

V českém prostředí se objevil pocit potřeby vymezit se vůči dunajskému regionu – Slovensku a Maďarsku, který byl chápán jako východní Evropa, zatímco Česká republika se definovala jako středoevropský stát. Důvodem k takovému postoji byly především ekonomické ukazatele. Česká republika vykazovala ve srovnání s ostatními státy Visegrádu o poznání nižší míru nezaměstnanosti, inflace či zadluženosti. Česká vláda se na rozdíl od Polska či Maďarska vždy snažila o vyrovnaný státní rozpočet. Problematický se také zdál, na rozdíl od českého, polský zemědělský sektor, který se mohl stát obrovskou zátěží pro Společnou zemědělskou politiku Evropské unie, což by teoreticky vedlo ke stížení vyjednávání o vstupu do EU.

Český premiér Václav Klaus se o středoevropské spolupráci pro deník Le Figaro vyjádřil následovně: „Visegrád se nás netýká. Jednalo se o proces, který zcela uměle vyvolaly západní země.“ Značí to tedy jednoznačný odstup od multilaterální spolupráce svým způsobem položené na určitých idealistických základech, které předpokládaly, že státy střední Evropy dokážou nadřadit regionální zájem nad osobní. Ke slovu se v české zahraniční politice dostává realismus českých pravicových stran.

Václav Klaus s Vladimírem Dlouhým ještě v době, kdy byli členy první polistopadové vlády, odmítali všestrannou regionální spolupráci, chtěli spolupráci jen v hospodářské oblasti. Z jejich snahy vzešel Výbor pro spolupráci ve střední Evropě, z něhož později vznikla Středoevropská dohoda o volném obchodu. Pozdější vývoj ukázal, že vytvoření této organizace byl krok správným směrem, ovšem také dokazoval

jednostrannost zahraničně politických přístupů některých českých politiků. Podle Vladimíra Lešky tak hlavní příčinou odumírání Visegrádské spolupráce bylo ignorování ostatních aspektů spolupráce pod záminkou nezbytnosti rozšíření obchodních vztahů.

Podle definice čtyř národních Visegrádů od G.Kolankiewiczze je tento postup pro Čechy příznačný. Jak je řečeno v jeho vymezení Českého Visegrádu z roku 1994: „Pro Českou republiku je typický instrumentalismus, pragmatismus a minimalismus, tj. Praha je v pozici, kdy Visegrád nepotřebuje, pokud to po ní nebude někdo chtít, a současně může Visegrád podporovat a rozvíjet pro své vlastní potřeby, z čehož vyplývá poměrně široký rejstřík možností zahrnující a kombinující bilateralitu, spolupráci v rámci CEFTA, Visegrád jako předunijní školu integrace s jistou až blahovolností ve vztahu ke středoevropskému regionu.“

Dalším důvodem odumírání Visegrádu se stala i situace v sousedním Slovensku. Předsedou vlády se zde stal kontroverzní politik Vladimír Mečiar. Vládl od roku 1994 do roku 1998, v tomto období se Slovensko dostává pod kritiku svých sousedů a západního světa a pro ostatní země Visegrádu se stává společníkem, se kterým přestává být možné spolupracovat. Během třetí Mečiarovi vlády se naplno začíná projevat jeho neochota či neschopnost potlačit své autoritativní prvky vlády, což na mnoho let naprosto zablokovalo možnost Slovenska k přistoupení do Evropské unie či NATO. Negativní pozornost na sebe poutal svými nedemokratickými postupy vůči opozici, snahou o diskreditaci prezidenta, stranickým pojetím velké privatizace a dalšími vnitropolitickými opatřeními neslučitelnými s normami právního státu. Velké problémy také činily maďarsko – slovenské spory ohledně početné maďarské menšiny na Slovensku.

Umrtní jakékoliv spolupráce nad rámec liberalizace obchodních vztahů vytvářelo půdu pro vzájemnou rivalitu postkomunistických zemí, zejména pak při vstupu do západoevropských struktur. Toto soupeření bylo podněcováno i ze strany samotné západní Evropy kvůli charakteru přístupového procesu. Evropskou unií začala být využívána strategie

regaty, který byla chápána jako soutěž s pravidelnými hodnotícími zprávami mezi jednotlivými kandidátskými zeměmi s do poslední chvíle otevřeným počtem konečných členů. Zejména Česká republika si byla vědoma možných zpomalujících vlivů Visegrádské spolupráce a snažila se postupovat samostatně.

Při vstupním jednání byl kladen menší důraz na politické ukotvení přistupujících zemí, Evropská unie se soustředila zejména na ekonomicko-právní konvergenci. Politické začlenění kandidátů v evropském prostoru tak zůstalo vymezeno pouze obecnými hodnotami a integračním idealismem, což umožňovalo značnou volnost jejich zahraniční politiky.

3.2 Spolupráce v bezpečnostní oblasti:

Představitelé členských států NATO dávali poměrně jednoznačně najevo, že podporují v bezpečnostní oblasti ideu Visegrádu a posilování její součinnosti. V tomto duchu promluvil například v červnu 1993 ministr obrany USA Les Aspin. Ovšem podpora přímého vstupu zemí Visegrádu do NATO zaznívala prozatím spíše jen sporadicky. Tuto myšlenku vyslovil jako jeden z mála německý ministr obrany Volker Rühle, který ve svém projevu na zasedání NATO v Berlíně 21. května 1993 přímo zmínil Visegrád a výhody vstupu tohoto uskupení do NATO.

Koordinace postupů při jednání s NATO a EU se ostatním zemím Visegrádu zdála stále velmi výhodná. Političtí reprezentanti Polska a Maďarska viděli ve Visegrádu nástroj na vytváření nátlaku na západní struktury. Tuto tezi ovšem striktně odmítala česká zahraniční politika. Česká vláda nechtěla bušit na dveře Evropských společenství a zdůrazňovala nutnost plnit domácí úkoly. Češi se domnívali, že o vstupu do NATO či ES/EU budou rozhodovat jasná politická a ekonomická kritéria, ve kterých má Česká republika značně napřed.

Nakonec bylo zemím Visegrádu při návštěvě Billa Clintona v Praze v lednu 1994 nabídnuto členství v projektu zvaném Partnerství pro mír. Ten nejprve vzbudil mezi zeměmi střední Evropy nedůvěru, dívaly se na něj jako na nástroj oddálení vstupu zemí Visegrádu do NATO. Partnerství pro

mír byla iniciativa vzešlá z bruselského summitu v roce 1994 a měla členskými státy nabídnout posílení vztahů s NATO.

Během návštěvy Billa Clintona vyvolalo mezi visegrádskými zeměmi velmi silnou roztržku jednání české strany, která vedla až k symbolickému úmrtí Visegrádu. Václav Klaus označil Visegrád za prázdný regionalismus a schůzku se snažil postavit na bilaterální platformě. Tomuto způsobu jednání dával přednost před společným postupem zainteresovaných zemí, což značně znepokojovalo ostatní visegrádské partnery. Lech Wałęsa pro Lidové noviny řekl že: „V těžkých chvílích je zapotřebí solidarity. Tady ale někdo společnému cíli nadřazuje partikulární zájem. Přístup Prahy mě znepokojuje. Slováci, Poláci i Maďaři navrhovali postupovat společně.“ Nato Václav Klaus reagoval, že zbylé státy spíše cítí zklamání, že si americká strana za místo schůzky s těmito zeměmi vybrala Prahu. Dodal také, že by byl velmi špatným českým politikem, kdyby české zájmy nad nikdy neformulovanými cíli V4 nenadřazoval.

Tato roztržka velmi ovlivnila budoucí kooperaci v regionu. Poté, co se česká politika rozhodla směřovat do západních struktur samostatně a dosti otevřeným a nediplomatickým způsobem to dávala svým středoevropským partnerům najevo, se z Polska ozval prezident Lech Wałęsa, který vyhrožoval, že spolupráce může pokračovat bez čtvrtého. Nato Varšava a Budapešť oznámily úmysl postup do ES koordinovat jen mezi sebou.

Ovšem překvapivě spolupráce v bezpečnostní oblasti mezi státy Visegrádu určitým způsobem fungovala nadále, přesto takové úrovně jako před létem 1992 nedosahovala. I když se česká strana stavěla negativně k jakékoliv pevnější institucionalizaci spolupráce a ministr obrany Antonín Baudyš za sebe na schůze Visegrádu posílal pouze svého zástupce Viléma Holana, byla i tak přítomnost Česka ze strany ostatních partnerů oceňována. Poté, co se Vilém Holan stal sám ministrem obrany, navštěvoval tato setkání osobně. Nejčastější náplní Visegrádských mítinků byla výměna zkušeností s projektem Partnerství pro mír. Později, po americké výzvě o zesílení spolupráce v regionu, se například jednalo o

společnou kontrolu vzdušného prostoru, či zavádění jednotných technických systémů nebo kupříkladu výměnu radarových dat. V březnu 1996 dokonce polský náměstek ministra obrany zdůrazňoval, jak široká je v bezpečnostní oblasti kooperace mezi všemi čtyřmi státy Visegrádu.

Úspěšné byly také bilaterální schůzky mezi Českem a Polskem. Tato jednání se ovšem vždy vyskytovala mimo visegrádskou bázi. Setkávání ministrů zahraničí a obrany Česka a Polska probíhala pravidelně od roku 1995. Mezi ostatními státy podobný vztah neexistoval. Česká a polská strana spolu jednaly kupříkladu o společném nákupu stíhacích letounů či výměně českých letounů MiG-29 za polské vrtulníky Sokol.

3.3 Vztah s EU

Po rozpadu Československa musela Česká republika vyjednávat nové asociační dohody. Jednání se podařilo ukončit 4. října 1993. Jak již bylo uvedeno v předchozí podkapitole, česká politika odmítala skrze visegrádskou spolupráci „bušit na dveře“ Evropského společenství a raději se orientovala na vnitřní rozvoj země. Byla totiž přesvědčena, že o vstupu budou rozhodovat ekonomická kritéria a díky nim může vstoupit do ES/EU dříve než ostatní země střední Evropy. Tento postoj do značné míry podporovala strategie rozšíření, která byla zvolena Evropskou unií.

Slovensko začalo být stále více diskvalifikováno z Visegrádské součinnosti kvůli vnitřnímu vývoji a sporům s Maďarskem o menšinovou politiku Slovenska. Zbylé dvě země Visegrádu se dále snažily postupovat společně. Hned dva dny po konferenci Partnerství pro mír v Praze se ministři zahraničí Polska a Maďarska sešli ve Varšavě, kde se ujišťovali o vzájemných vztazích jako nejlepších v Evropě. V dubnu 1994 koordinovali společné podání formální přihlášky do Evropské Unie.

Směrování české politiky dosti povzbudil summit Evropské rady v Kodani, který se konal 21. - 22. června 1993. Zde se stanovila kritéria pro vstup do Evropské unie. Země Evropské unie se shodly na tom, že kdo tato kritéria splní, může být přijat mezi členské země. Kritéria vycházela z politických a hospodářských podmínek.

Na jednání Evropské rady v Amsterdamu, které se konalo 16.-17. června 1997, vydala Komise dokument nazvaný Agenda 2000. V rámci Agendy 2000 předložila pro všechny země své avis a doporučila započít jednání s tzv. první skupinou nejvyspělejších států (Česká republika, Estonsko, Kypr, Maďarsko, Polsko, Slovinsko). Na summitu rady v Lucemburku bylo toto doporučení přijato. Došlo tak k rozbití společného postupu Visegrádské skupiny, protože v této skupině nebylo Slovensko.

Při vnímání všech postkomunistických států jako jednoho celku se dalo pochybovat o tom, zda má Visegrádská spolupráce význam pro rychlejší vstup členských zemí do EU. Státy střední Evropy se tak začaly zajímat o možnost vstoupit do EU samostatně a rychleji. Ovšem ze strany EU stále existoval požadavek na liberalizaci vlastních trhů a k tomu byla nutná spolupráce všech zemí. Země střední Evropy uznávaly důležitost takové spolupráce a zhostily se jí poměrně úspěšně.

3.4. Central European Free Trade Agreement

CEFTA se stala výrazem přísně racionalistického směřování české politiky a vnímání středoevropského prostoru po nástupu Václava Klause k moci. Podle českých politiků již multilaterální politická spolupráce na visegrádské bázi nebyla výhodná a raději preferovala spolu s bilaterálními dohodami právě spolupráci uvnitř CEFTA. Visegrád byl podle představitelů České republiky pro hospodářskou spolupráci příliš vágní. Liberalizace obchodních vztahů, na které Češi, ale i ostatní státy, kladli mimořádný důraz, měla probíhat skrze CEFTA.

CEFTA začala vznikat po summitu v Krakově, který znamenal velký krok kupředu v hospodářské spolupráci. Po tomto setkání se práce na vzniku a formulaci CEFTA přesunula na expertní úroveň. V prosinci 1992 byla dojednána konečná verze smlouvy a následně 21. prosince 1992 podepsána. Hlavními cíli smlouvy bylo skrze obchodní spolupráci propagovat harmonický rozvoj ekonomických vztahů za účelem posílit životní úroveň a pracovní podmínky, zároveň zvýšit i produktivitu práce a zajistit finanční stabilitu v jednotlivých členských státech. Mezi další úkoly patřila příprava spravedlivých konkurenčních podmínek pro vzájemný

obchod mezi členy CEFTA. Toto odstranění obchodních překážek mělo vést k poslednímu cíli, a to přispění k harmonickému rozvoji a rozšíření světového obchodu.

Právě díky české straně se plnění smlouvy urychlilo z plánovaných osmi na pět let a za těchto pět let se obchod mezi jejími členy zdvojnásobil.

O úspěchu CEFTA svědčí také zájem dalších nevisegrádských států o členství. Postupně se k CEFTA připojilo Slovinsko a později i Rumunsko a Bulharsko.

4. Spolupráce v letech 1997 – 2004

4.1. Oživení spolupráce

21. října 1998 se konalo v Budapešti setkání předsedů vlád tří středoevropských zemí Miloše Zemana, Viktora Orbána a Jerzyho Buzka. Při této příležitosti slavnostně prohlásili, že obnovují „visegrádskou spolupráci započatou v roce 1991“, a zdůraznili i její tehdejší prioritní cíl: „včlenit naši oblast do západních bezpečnostních, politických i hospodářských struktur.“ Důležité je, že v prohlášení byla zmíněna snaha pomoci Slovensku stát se opět součástí integrální visegrádské ideje. V dokumentu stojí: „Demokratické Slovensko má své místo mezi zeměmi, které spojuje idea Visegrádu. Vyslovujeme naději, že po nedávných volbách dojde k novému rozmachu demokratického vývoje, který napomůže Slovenské republice účastnit se v plné míře jak evropského integračního procesu, tak i obnovené visegrádské spolupráce. Zdůrazňujeme, že občané demokratického Slovenska si mohou být jisti, že v našich zemích najdou spolehlivou podporu na cestě do euroatlantických struktur.“ Jaké tedy byly příčiny nového nadšení zemí střední Evropy pustit se opět do nelehkého projektu jménem visegrádská spolupráce?

Poměrně důležitou roli sehrálo zasedání Rady NATO v Madridu 8.července 1997. Zde se rozhodlo o pozvání ke vstupu tří středoevropských států, Česka, Polska a Maďarska. Teprve po této

události se začala spolupráce vracet na multilaterální úroveň na visegrádské platformě.

Ovšem asi nejzásadnější roli opět sehrály změny na politické scéně v České a Slovenské republice. V obou státech se k moci dostaly vlády, které byly ochotnější a přístupnější ke spolupráci se středoevropskými partnery. Avšak již před tímto politickým obratem si Češi začali uvědomovat, že jejich ekonomická výhoda nepovede k rychlejšímu vstupu do EU či NATO. Začalo být stále více zřejmé, že přistupování k těmto institucím po jednotlivých státech v různých datech by mohlo ohrozit stabilitu v regionu. Kromě toho česká strana značně podcenila strategickou důležitost Polska pro západoevropské partnery. Dokazuje to například prohlášení Helmuta Kohla, který tvrdil, že Polsko je pro něj pro přístup do EU či NATO prioritní zemí. Česká republika byla také kritizována za svou do jisté míry arogantnost a přehlížení zemí střední Evropy. Češi si začali uvědomovat, že neustálé zdůrazňování jistého ekonomického náskoku nám spíše škodí než prospívá. Jak odhaluje Matthew Rhodes, při jednom rozhovoru evropského komisaře Hanse van der Broeka a Václava Klause, van der Broek Klausovi naznačil, že to není Evropská unie, která se snaží přičlenit k České republice, ale obráceně. Ke změně v chování České republiky vedly také ekonomické důvody, když se v roce 1997 po sérii krizí bank a ekonomických skandálů snížily zahraniční investice a tím také následně ekonomický růst. Tyto události také poukazyvaly na to, že hospodářská reforma v Česku nemusela být až tak důkladná, jak bylo prezentováno.

Po politické krizi a demisi Václava Klause nastupuje úřednická vláda v čele s Josefem Tošovským. Ministrem zahraničí této vlády byl Jaroslav Šedivý. Důležitý byl jeho postoj k regionální problematice. Ministr navrhoval prohloubit spolupráci s Maďarskem a Polskem, jako kandidáty vstupu do NATO a EU. Rétorika směrem k Evropské unii již nezněla tak euroskepticky a byl zahájen dialog s Evropskou komisí o přípravě všech náležitostí nutných ke vstupu do Evropské unie. V závěru roku 1997 se sešel Jaroslav Šedivý s ministry zahraničí Polska a Maďarska, Bronislawem Geremkem a Lázslsem Kovácsem. Ministři se dohodli na

koordinaci zahraniční politiky a tlumočili toto rozhodnutí v centrále NATO. Byly tak učiněny první kroky vedoucí k Budapešťskému prohlášení.

V červenci 1998 se v České republice konaly předčasné parlamentní volby, které vyhrála ČSSD. Vláda, která vzešla z těchto voleb, měla významný podíl na oživení Visegrádské spolupráce, jelikož navázala na kroky Jaroslava Šedivého. Ve vládním prohlášení se hovoří o větší spolupráci s Maďarskem a Polskem. Spolu s těmito zeměmi měla vláda více koordinovat přípravy vstupu do NATO a EU. Začalo se nahlas uvažovat o vzkříšení Visegrádské spolupráce.

Nová vláda si uvědomovala, že je nutné rozšířit středoevropskou spolupráci, která byla doposud víceméně omezena jen na obchod. Ale ať už šlo o otázku vstupu do NATO či EU, vždy se objevovala možnost návratu Slovenska, které mělo kvůli Mečiarově vládě jisté zpoždění ve vyjednávání s euroatlantickými strukturami. Začala se s nadějami a očekáváním upírat pozornost na slovenské volby, jež se měly uskutečnit v září 1998.

Volby sice s 27 % vyhrálo opět Mečiarovo Hnutí za demokratické Slovensko. Vládu ovšem vytvořila druhá strana v pořadí - Slovenská demokratická koalice v čele s Mikulášem Dzurindou, která získala 26,3 %. Orientace této vlády byla jednoznačně proevropská. Začaly se také rozvíjet styky mezi Slovenskem a jeho sousedy. Půda pro Budapešťské prohlášení, tak byla připravena.

V ožívání Visegrádu sehrálo Slovensko zásadní roli. Zachovat celistvost regionu a integrovat Slovensko zpět do středoevropské spolupráce si přály všechny zbylé středoevropské země, což také vytvářelo jeden z hlavních motivů obnovení spolupráce.

Pokud by Polsko, Maďarsko a Česká republika vstoupily do Evropské unie a NATO bez Slovenska, hrozilo, že by byl mezi celistvým regionem vražen klín, který by značně komplikoval hospodářskou spolupráci. Problém mohl být také se vstupem do Schengenu a přísnějším režimem na hranicích se Slovenskem.

Konkrétní motivy jednotlivých zemí jsou rozebrány ve stati Luboše Palaty, který uvádí, že: „Jako hlavní důvod polského nadšení pro Visegrád

vidím snahu zamezit rozdělení šestičlenné skupiny nejsnadnějších kandidátů na vstup. Varšava si je vědoma, že při jakémkoliv rozdělení první vlny rozšíření EU je velice pravděpodobné, že Polsko uvízne v pomalejší skupině kandidátů.“ Maďarsko se zase obávalo hegemonie Polska a proto hledalo užší spolupráci s Prahou, zejména v oblasti vstupu do EU. Česká motivace je nejméně specifikovaná a omezuje se spíše jen na nosnou myšlenku záchrany Slovenska. Motivace Slovenska pro obnovení Visegrádu je nasnadě, dle Palaty Dzurindova vláda ve Visegrádu spatřovala poslední kruh záchrany.

-

4.2. Visegrád a NATO

Jak již bylo řečeno, rozhovory o vstupu České republiky, Maďarska a Polska do NATO byly zahájeny generálním tajemníkem Javierem Solanou na Madridském summitu 8. července 1997.

Je ale nutné dodat, že pobídky z Bruselu a Washingtonu zafungovaly jako určitý katalyzátor a od roku 1997 se přece jenom určitá multilaterální kooperace objevuje. V létě 1997 byly utvořeny pracovní skupiny pro vojenské a obranné záležitosti, ale také pro konzultace v oblasti modernizace armád. Tato setkání probíhala na úrovni náměstků ministrů obrany. Pravidelné byly ovšem i schůzky premiérů, či ministrů zahraničí a obrany. V prosinci 1997 dokonce maďarský ministr zahraničí Lazlo Kovacs prohlásil, že každý z ministrů zahraničí bude v zahraničí mluvit i za ostatní dva, stejně jako Dumasovi Tři mušketýři. Společně také lobbovali v americkém kongresu na podporu jejich vstupu do NATO v únoru 1998.

Neúspěchem však byla dohoda mezi státy, že přistoupení schválí společně parlamenty všech tří zemí a prezidenti později vstup najednou stvrdí svými podpisy. Nejprve český parlament schválil vstup samostatně již v dubnu 1998. Zůstalo tedy společné hlasování Polského a Maďarského parlamentu. Ani tato událost se nakonec nepovedla. Zbýval tedy ještě společný postup prezidentů Visegrádu. Ovšem maďarský prezident překvapivě listinu podepsal o týden dříve sám. Nakonec tedy listinu podepsali společně jen prezidenti Česka a Polska.

Negativní ukázkou spolupráce v bezpečnostní oblasti může být společný nákup nadzvukových stíhaček, který by vládám ušetřil miliardy dolarů. Celá akce nakonec ztroskotala a nákupy stíhaček vedl každý stát ve vlastní režii.

Datum rozšíření bylo původně stanoveno na den 50. výročí vzniku organizace, tedy 4. duben 1999. Státy střední Evropy ovšem chtěly přistoupit dříve, proto byla ratifikace posunuta na 12. března 1999.

Vstupem do NATO se částečně naplnil jeden z hlavních cílů Visegrádské deklarace. Je však nutné poznamenat, že visegrádské země k tomuto cíli dospěly víceméně bez Visegrádu, jelikož ten v době přípravy na vstup, jak praví Budapeštské prohlášení, odumřel. Společné iniciativy a schůzky probíhaly spíše na bilaterální úrovni. Těžko se tedy dá posuzovat celé vyjednávání o přistoupení jako koordinovaný čin spolupracujících zemí.

Po vstupu České republiky, Maďarska a Polska do NATO pokračovala podpora Slovenska při jeho úsilí zapojit se do této organizace, zejména ve formě předávání zkušeností s přípravou na vstup. V rámci příprav summitu NATO v Praze v roce 2002 česká strana opakovaně zdůrazňovala, že by mezi novými zeměmi NATO nemělo chybět Slovensko. Rozvíjely se také konkrétní formy spolupráce se Slovenskem, vznikla společná Česko-slovenská jednotka KFOR, která byla nasazena na misích v Kosovu. Slovensko nakonec do Severoatlantické aliance vstoupilo 29. března 2004. Vstup Slovenska do NATO se dá považovat za velký úspěch Visegrádu. Státy projevíly svou solidaritu se středoevropským partnerem a pomohly mu v přípravě na členství v NATO.

4.3. Visegrád a EU

4.3.1 Spolupráce do roku 2002

Prvním summitem, kde se visegrádská formace sešla opět v plném počtu, byl summit v Bratislavě, jenž se konal v květnu 1999. Na tomto setkání se začala spolupráce rozšiřovat do dalších oblastí. Vznikly expertní skupiny, které měly za úkol koordinaci například v oblastech potírání

organizované kriminality a ilegální imigrace, životního prostředí či kultury. Později se objevovaly i požadavky spolupráce v podpoře lokálních tradic a nehmotného kulturního dědictví či vědeckých a vzdělávacích projektů. Nově se objevila také potřeba podpořit přeshraniční spolupráci. Za tímto účelem vznikl Mezinárodní Visegrádský fond, který byl založen 9. června 2000 na zámku Štířín. Úkolem tohoto fondu je: „Přispívat k rozvíjení užší spolupráce mezi členskými státy a posilovat vzájemné vazby v oblasti kultury, vědy a výzkumu, vzdělávání, výměn mládeže, turismu a přeshraniční spolupráce. Rozpočet fondu tvoří stejně vysoké finanční příspěvky, které do něj každoročně vkládají všechny čtyři členské země.“ Visegrádský fond je také jediná instituce, která se doposud vytvořila. Za sídlo fondu byla zvolena Bratislava. Tento krok lze také chápat jako snahu o posílení slovenské pozice v uskupení.

Intenzifikace Visegrádu se začala projevovat častějšími společnými schůzkami vyjednávačů s EU. Na těchto schůzkách byla vždy vyjadřována snaha podpořit Slovensko v jeho dohánění první vlny kandidátských zemí.

Dalším úspěchem pro V4 bylo zasedání Evropské rady v Helsinkách, které se konalo ve dnech 10. – 11. července 1999. Zrušením rozšiřování ve vlnách se všechny kandidátské země dostaly do jedné skupiny. Zmíněný krok představoval konečné uplatnění strategie regaty. Ovšem nyní již tato strategie mezi státy Visegrádu nevyvolávala rivalitu jako dříve, uvědomovaly si, že jiný než společný přístup by vyvolal nestabilitu regionu a výrazné komplikace. A také se obávaly, že kdyby EU zvolila strategii přístupu ve vlnách musela by hospodářsky rozvinutá Visegrádská čtyřka čekat na ostatní země východní či jihovýchodní Evropy.

Úspěchem Visegrádu bylo, že se Slovensko dostalo do stejné skupiny jako její sousední země. Tato událost dokazovala, že visegrádská spolupráce je schopna splnit předsevzatý cíl a že její záměry nezůstávají jenom v deklaratorní rovině. Dokladem pomoci slovenského vstupu může být například česká podpora kandidatury Slovenska. Dohodnul se překlad *acquis communautaire* do češtiny a slovenštiny tak, aby mohl být používán v obou státech.

Od roku 1999 začaly státy Visegrádu více vystupovat společně v zahraničněpolitických aktivitách. V4 se tak kolektivně setkávala s nejvyššími představiteli Německa, Francie, Velké Británie, Beneluxu a dalších zemí.

Ovšem také se začala projevovat slabina visegrádské spolupráce. Visegrád často deklaroval společný postup při vyjednávání vstupu do EU, ale když přišlo na kontroverzní otázky, málo kdy se jednotný postoj podařilo udržet.

Příkladem může být odlišnost postupu při rozhodnutí Evropské unie zavést desetileté přechodné období pro rovnoprávné čerpání ze zemědělských fondů Unie zemědělci budoucích nových členských zemí. Představitelé V4 oznámili, že k tomuto kroku Evropské unie zaujmou společné stanovisko. Ovšem poté, co komisař pro rozšíření Günter Verheugen pohrozil, že může dojít až k odložení celého procesu rozšíření, začalo Česko a Slovensko ustupovat a nehodlali podporovat tvrdý kurs Maďarska a Polska.

4.3.2 Krátkodobý útlum spolupráce v roce 2002

Určitý útlum ve spolupráci V4 znamenal konflikt, který vyvolal maďarský premiér Viktor Orbán v roce 2002. Na půdě Evropského parlamentu požadoval, aby Česká a Slovenská republika zrušily tzv. Benešovy dekrety, protože jsou v rozporu s evropským zákonodárstvím. Řekl: „Právní řád Evropské unie je závazný pro nás všechny, když do ní vstoupíme. Podle mého osobního přesvědčení nejsou Benešovy dekrety v souladu s unijními právními zásadami, a tak si dovedu těžko představit, že by se nějaký stát stal členem Evropské unie a ve vlastním právním řádu ponechal právní normy, které jsou s právními zásadami unie v příkrém rozporu. Je to pozůstatek historie 20. století, který bychom neměli v žádném případě přenášet do 21. století.“ Z České republiky ale ozývalo, že Visegrád tuto krizi přežije, mluvčí české vlády Libor Rouček ujišťoval, že: „Vztahy středoevropských zemí v rámci visegrádské čtyřky jsou natolik pevné a cílé, že by je současné vykojení Viktora Orbána do budoucna nemělo změnit.“ Přesto se však určitá negativní reakce z české a slovenské strany objevila. Premiér slovenské vlády Dzurinda, a poté

i český premiér Zeman oznámili, že na vrcholné setkání V4 v Budapešti, které bylo plánováno na březen 2002, nepojedou. Tento bojkot přiměl i Polsko odvolat svou účast, jelikož by tento summit bez poloviny svých členů neměl žádnou cenu. Byla zrušena také plánovaná schůzka ministrů kultury v maďarské Šoproni. Záminku pro tento Orbánův krok je nutné hledat ve vnitřní situaci Maďarska a kontextu předvolebního boje, kdy se jako předseda strany FIDESZ snažil na svou stranu dostat nacionálně naladěné voliče. Po vítězství maďarských socialistů v parlamentních volbách v dubnu 2002 se atmosféra uklidnila. Visegrádská čtyřka konečně utlumila spor na summitu v maďarské Ostřihomi v červnu 2002.

Ovšem důležité je, že resortní spolupráce touto roztržkou neutrpěla. Společný postup dál probíhal velmi intenzivně v oblastech kultury, obrany, vědy, školství, atd. Mezi nevládními a dalšími institucemi se již vytvořila pevná vazba, která byla schopna odolat i politickým tlakům.

4.3.3 Konvent o budoucnosti Evropy

Vzhledem k tomu, že se Evropská unie měla rozšířit na nebyvalé množství 25 respektive 27 členů, byla nutná debata stávajících a také budoucích členů EU o nové institucionální podobě EU. K takovému dialogu mělo dojít na Konventu o budoucnosti Evropy.

Konvent zahájil činnost v únoru 2002 pod vedením Valéry Giscarda d'Estainga. Během konání konventu se také rozhodlo o termínu přistoupení nových členských zemí. Podle pravidelných hodnotících zpráv Komise z listopadu 2002 bylo možné, aby deset ze třinácti kandidátských zemí přistoupilo k Evropské unii v roce 2004. Mezi těchto deset zemí, které tak splnily veškerá předurčená kodaňská kritéria, patřily všechny čtyři státy Visegrádské čtyřky.

Společným zájmem V4 na konventu bylo: účast na Schengenském systému a systému Hospodářské a měnové unie; komunitarizace politik maastrichtského třetího pilíře (justice a vnitro); vytvoření úřadu evropského prokurátora či společné Evropské hraniční policie; posílení role Evropského parlamentu v legislativním procesu, rozšíření rozhodování kvalifikovanou většinou do nových oblastí i podpora dvojjediné úlohy evropského ministra zahraničí.

Dle Pavla Nikodema lze při zpětné analýze zjistit, že chování V4 při debatě v Konventu nebylo koordinované. Společný postoj byl spíše náhodnou záležitostí. Pavel Nikodem k tomu dodává: „Představitelé zemí V4 měli sice často podobná stanoviska, avšak o koordinaci jejich postupu hovořit nelze, ačkoliv jisté snahy o ni jsme mohli zaznamenat. Stanoviska a cíle jednotlivých zemí spíše než zájmům regionu odpovídaly jejich vlastním ambicím a cílům.“ Konvent o budoucnosti Evropy byl tak jasnou ukázkou nekoordinovanosti postupu visegrádské spolupráce a preference individuálních zájmů V4 nad regionálními

4.3.4. Vstup do Evropské unie

Poté, co bylo jisté, že kandidátské země rozšíří Evropskou unii v roce 2004, se začaly objevovat hlasy, že by státy Visegrádu měly zkoordinovat svá přístupová referenda. Nabízelo se využití podobného principu jako v roce 1994, kdy se plánovalo přistoupení Švédska, Finska, Rakouska a Norska. Stát s nejmenší podporou vstupu měl hlasovat jako poslední a ten s největší podporou jako první, aby referenda v prvních státech podpořily nerozhodnuté či skeptické voliče v ostatních státech tak, aby hlasovali pro možnost vstupu do EU. Maďarsko mělo hlasovat první, jelikož zde byla až 80% podpora přistoupení do EU, zatímco občanům České republiky měla být dána možnost vyjádřit se až jako posledním.

Tato strategie se také tímto způsobem realizovala. Nejprve hlasovalo 12. dubna 2003 Maďarsko, kde se pro vstup vyjádřilo 83,76 % voličů. 16. a 17. května proběhlo referendum na Slovensku, kde svůj souhlas se vstupem do EU projevila drtivá většina voličů, a to 92,46 %. O necelý měsíc později 7. a 8. června se volilo v Polsku. Zde se pro vstup vyslovilo 77,45 % voličů a nakonec 13. a 14. června se konalo referendum v České republice, kde vstup do EU zvolilo 77,33 % voličů.

Ke vstupu deseti nových zemí, včetně České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska došlo 1. května 2004. Tímto dnem se naplnil hlavní cíl deklarovaný před třinácti lety ve Visegrádu. Čtvrka si tak po vstupu do EU musela začít hledat nové cíle a důvody pro svůj *raison d'être*.

Závěr:

Tato bakalářská práce měla za úkol popsat a zanalyzovat spolupráci visegrádského uskupení před vstupem do Evropské unie a NATO. Z chronologického členění textu je patrné, kdy dosahovala kooperace svého vrcholu a naopak, kdy se dá ztěžší hovořit o koordinovaném postupu. Cílem také bylo zhodnotit, z jakého důvodu k těmto výkyvům docházelo a také zda vůbec bylo společným úsilím dosaženo toho, co si státy na počátku devadesátých let předsevzaly a nepřevážily spíše tendence navzájem si konkurovat a mezi sebou soupeřit. V této závěrečné části shrnu všechny položené otázky a stanovenou hypotézu.

V první části jsem se věnoval teoretickým přístupům k regionální spolupráci. Základním cílem této kapitoly bylo odpovědět na první a druhou výzkumnou otázku, jež jsou stanoveny v úvodu. Z výsledků lze vyvodit, že Visegrád můžeme vzhledem k svým cílům zařadit do politicky motivované předvstupní kooperace. Rovněž je možné očekávat, že Visegrádská spolupráce může splnit své stanovené cíle, jelikož má předpoklady ke vzájemné spolupráci. Tyto predispozice byly hledány pomocí definice regionální spolupráce dle přístupu v mezinárodních vztazích. Visegrád v zásadě splňuje veškeré charakteristiky definující regionální kooperaci, vyhovuje jak nárokům na geografickou blízkost tak na sociální, hospodářskou, politickou či vnější homogenitu.

Ve druhé a třetí kapitole jsem se, mimo jiné, zaměřil na další výzkumnou otázku, která měla za účel dovést důvody dezintegrace Visegrádu v letech 1992 až 1997. Příčiny můžeme hledat zejména v politických změnách uvnitř států, ty pak vyvolávaly mnohé nacionalistické vášně, populismus či domnělou nadřazenost států nad ostatními partnery.

Po pádu železné opony se ve státech střední Evropy opět rozhořely národnostní spory. Zejména pak v Československu mezi Čechy a Slováky, a dále také mezi Maďarskem a Slovenskem. Tyto nacionální spory vedly až k rozpadu Československa. K útlumu spolupráce dochází také kvůli slovensko-maďarským sporům o Gabčíkovo či postavení maďarské

menšiny na Slovensku. K oslabení spolupráce také přispěla vnitřní politická situace v České republice a na Slovensku. Na Slovensku si upevňuje postavení populistický politik Vladimír Mečiar. Jeho nedemokratické počínání vede dokonce až k diskvalifikaci Slovenska ze vstupních jednání do NATO či Evropské unie. Visegrádská spolupráce se tak v tomto ohledu redukuje na tři státy. Ovšem ani tyto zbylé tři země nejsou schopny nějaké trvalejší konceptuální kooperace. Velkou měrou se o to zasloužila česká strana, která nadhodnocovala vlastní ekonomické ukazatele a jejich vnímání ze strany ES/EU či NATO. V těchto letech Česká republika namísto multilaterální spolupráce se svými partnery preferovala spíše bilaterální přístup a velký důraz kladla raději na hospodářskou oblast než politickou. Důvodem byl pocit, že Česká republika může vstoupit do ES/EU či NATO mnohem rychleji sama, než když bude postupovat společně s ostatními středoevropskými partnery. Jistým faktorem, který bránil spolupráci, byla i zvolená strategie rozšíření Evropské unie podněcující rivalitu mezi státy.

Populismus hnaný nacionalismem byl příčinou i dalšího útlumu komunikace mezi státy Visegrádu v roce 2002. Maďarský premiér Viktor Orbán ve svém projevu napadl Českou a Slovenskou republiku a požadoval zrušení Benešových dekretů. Tímto krokem sledoval zvýšení volebních preferencí své strany. Na tomto příkladu je možné dobře sledovat, že politizace Visegrádu již nemá tak silný dopad jako měla na počátku devadesátých let. Ukázalo se, že provázanost mezi jednotlivými zeměmi a strukturami je již natolik silná, že projevy určené domácí politické scéně už nemají tak fatální důsledky na celkovou kooperaci v regionu.

Poslední výzkumnou otázku jsem prověřoval ve třetí a zvláště pak ve čtvrté kapitole. K obnovení spolupráce značnou měrou přispěly vnější faktory, a to zejména pobídky představitelů NATO a EU, jež považovali kooperaci v regionu za velmi přínosnou a potřebnou pro budoucí integraci. Ovšem největší vliv měly opět vnitřní politické podmínky. V České republice a na Slovensku se proměnilo politické klima a k moci se dostávají vlády, které jsou více ochotné či schopné kooperovat v rámci

středoevropského regionu. Česká republika si i kvůli zhoršující se ekonomické situaci země uvědomila nutnost dobrých vztahů ze středoevropskými partnery a značně proměnila svou zahraniční politiku příklonem k Visegrádu. Pro Slovensko se Visegrád začíná stávat určitým záchranným kruhem, jelikož politika Vladimíra Mečiara poškodila Slovensko natolik, že bylo vyřazeno z přístupových jednání do NATO a EU. Skrze spolupráci s ostatními státy Visegrádu, tak hledalo cestu zpět do těchto struktur.

Právě Slovensko bylo jedním ze zásadních faktorů, které ostatní středoevropské státy motivovalo k další spolupráci. Ve vlastním zájmu zemí střední Evropy bylo neporušit integritu visegrádského prostoru a pomoci Slovensku při dohánění naskoku jeho partnerů.

Hlavním cílem práce byla analýza hypotézy, která měla ověřovat, zda státy Visegrádu postupovaly při začleňování se do NATO a EU společně tak, jak se zavázaly ve Visegrádské deklaraci. Hypotézu lze těžko jednoznačně potvrdit či vyvrátit. Visegrádská spolupráce prošla poměrně bouřlivým vývojem, který doprovázely fáze efektivní kooperace až po slova o odumření celé iniciativy, kdy se zpolitizovaný Visegrád stával rukojmím jednání jednotlivých států.

Je nutné dodat, že i když byla komunikace mezi státy považována za bezproblémovou, vždy se našly události, které spolupráci brzdily. Přesto za jeden z vrcholů spolupráce lze považovat období do první vlády Václava Klause. V této době se státy společně zbavují břemen z totalitních let jako jsou Varšavská smlouva, RVHP či přítomnost sovětských vojsk. Tyto první kroky značí pozitivní příslib do budoucna. Důkazem o kvalitě spolupráce tohoto období je i společný podpis asociačních dohod s ES/EU. Společné vyjednávání vstupu do EU bylo ztíženo i strategií EU, o které již byla řeč dříve. Samotné státy uvádějí, že v období od roku 1992 až do Budapešťského prohlášení z roku 1998 Visegrádská spolupráce odumřela. Lze tedy těžko hovořit o společném postupu zemí střední Evropy během vyjednávacích procedur. Také fakt, že Slovensko se neobjevilo lucemburské skupině nejpřípravenějších států žádajících o vstup, tuto tezi potvrzuje. Největší úspěch Visegrádu však přichází záhy. Po

obnovení spolupráce se státy Visegrádu semkly a výraznou měrou napomohly Slovensku dostat se opět do přední skupiny zemí, které jednaly o vstupu do EU. Od této události lze hovořit o koordinovaném postupu států EU ovšem vyjma oblastí, které byly pro jednotlivé státy klíčové. Během vyjednávání tak šlo sledovat, jak se visegrádská koalice rozpadá a státy se připojují k jiným formacím dle aktuálních témat. Visegrádské země začaly často upřednostňovat vlastní zájmy před regionálními a těžko v těchto momentech považovat visegrádskou spolupráci přínosnou pro plnění závazku společného vstupu do EU. Ovšem i přesto lze toto období, které vyvrcholilo společným vstupem do EU 1. května 2004, považovat za úspěšné.

Situace při vyjednávání vstupu do NATO byla obdobná. Visegrád se víceméně rozpadá po českých invektivách vůči svým partnerům na summitu o Partnerství pro mír v Praze. Je tak poměrně diskutabilní, nakolik byla visegrádská spolupráce důležitá při začleňování do NATO. Multilaterální kooperace na visegrádské bázi se totiž obnovila pouze krátce před samotným vstupem. Je ovšem nesprávné tvrdit, že by mezi státy střední Evropy neprobíhala žádná spolupráce. Koordinovaný postup se realizoval spíše na bilaterální úrovni a to zejména mezi Českou republikou a Polskem. Všechny tři státy se po vstupu do NATO zavázaly být co nejvíce nápomocni slovenské snaze o začlenění se do NATO. Zbylé státy pomáhaly Slovensku zejména předáváním svých zkušeností, svým vlivem v NATO a také formací společných jednotek KFOR. Nakonec Slovensko přistoupilo k Severoatlantické alianci v roce 2004, což se dá považovat za další z velkých úspěchů visegrádské formace.

Po vstupu do Evropské unie hledali představitelé Visegrádu možné dimenze nové spolupráce. Na těchto oblastech se shodli v Kroměříži záhy po vstupu do EU v květnu 2004. Bude zajímavé sledovat, jak se bude V4 snažit tyto cíle naplňovat, zda se jí podaří vyhnout stejným chybám, které tak silně poškozovaly spolupráci v období analyzovaném touto prací. Vypracovaný text tak svým způsobem může fungovat i jako jistý přehled, čeho se mají současní politici Visegrádu vyvarovat. Na závěr lze snad jen na základě poznatků z této práce dodat několik doporučení, kterých by se

měl Visegrád pro úspěšnou spolupráci držet. I přes politické výkyvy, které by mohly vést k útlumu ve spolupráci, lze říct, že programy na podporu vzdělávání, kultury a přes hraniční spolupráce, které podporuje Visegrádský fond, fungují bez problémů. Visegrád by se tak měl ještě více zaměřit na financování této oblasti, což by ve svém důsledku mohlo vést i k objevení či posílení středoevropské identity. Tato identita by pak posílila i politickou vůli ke spolupráci. Bez ní Visegrád vždy zůstane pouze vágní iniciativou ovládanou momentální situací ve vztazích partnerů. Visegrádu by mohla prospět také větší institucionalizace a preciznější formulace společných zájmů, ve kterých by státy neměly pocit, že nadřazují zájmy regionu nad své vlastní. Častěji by měly probíhat i resortní schůzky a v případě společných priorit by se tak otvíraly možnosti pro vytváření ad hoc koalic. Jednoznačně by se však státy střední Evropy měly vyhýbat nacionalistickým a populistickým gestům a invektivám, pro které by již v moderní sjednocené Evropě 21.století nemělo být místo.

Prameny:

ČSÚ, 1998. *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 19. - 20.6.1998* [Internet]. Český statistický úřad. [staženo 10.března 2008 z <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4>]

CEFTA, 1992. *Central European Free Trade Agreement* [Internet]. World Trade Law. [staženo 10.února 2009 z <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/cefta.pdf>]

Havel, Václav, 1990a. *Projev prezidenta ČSSR Václava Havla v polském Sejmu a Senátu* [Internet]. Pražský hrad. [staženo 12. února 2009 z <http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/1990/2501.html>]

Havel, Václav, 1990b. *Projev prezidenta ČSFR Václava Havla v Parlamentním shromáždění Rady Evropy* [Internet]. Pražský hrad. [staženo 15. února 2009 z <http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/1990/1005.html>]

PSP ČR, 1990. *Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky* [Internet]. PSP ČR. [staženo 13. února 2009 z http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0753_00.htm]

PSP ČR, 1996. *10.schůze* [Internet]. PSP ČR. [staženo 13. února 2009 z <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/010schuz/s010026.htm>]

ŠÚ SR, 1998. *Počet a podiel platných hlasov pre politické strany* [Internet]. Štatistický úrad SR. [staženo 10. března 2008 z <http://www.statistics.sk/volby98/results/tab2.jsp>]

Visegrád group, 1991. *Deklarace o spolupráci České a Slovenské Federativní Republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě*

evropské integrace. [Internet]. Visegrad group. [staženo 10. února 2008 z <http://www.visegradgroup.eu/download.php?ctag=download&docID=56>]

Visegrád, 1998. 'Budapešťské prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky'. *Příloha Dokumenty, Mezinárodní politika*, vol. XXII, no. 11: 5.

Visegrád, 2000. *not titled* [Internet]. visegradfund.org, [staženo 28. února 2008 z http://www.visegradfund.org/about_us.html]

Literatura:

Böhm, Hynek 2002. *Co sledoval Viktor Orbán* [Internet]. idnes.cz, 25. února 2002 [staženo 15. února 2009 z http://zpravy.idnes.cz/co-sledoval-viktor-orban-0x0-/nazory.asp?c=A020225_164732_nazory_sluj]

Bilčík, Vladimír and Martin Strážay, 2006. 'Fungovanie Vyšehradskej štvorky před a po vstupe jej členov do Európskej únie'. Bratislava: Výskumné centrum SFPA.

Borawski, John, 1995. 'Partnership for peace and beyond'. *International Affairs*, vol. 71, no. 2: 233-246. [staženo 10. února 2009 z <http://www.jstor.org/stable/2623432>]

Cihelková, Eva, 2006. *Pozice nových členských zemí v EU*. Praha: Oeconomica.

Dančák, Břetislav, 1999. *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Brno: Masarykova univerzita.

Dangerfield, Martin, 2008. 'The Visegrád Group in the Expanded European Union: From Pre-accession to Post-accession Cooperation'. *East European Politics and Societies*, Vol. 22, No. 3: 630–667. [staženo z www.sagepub.com v prosinci 2008]

Dienstbier, Jiří, 1999. 'Visegrád'. *Mezinárodní politika*, vol. XXIII, no. 2: 4-6.

Euractiv.com, 2002. *Call for simultaneous referenda on EU membership in all candidate countries* [Internet]. euractiv.com 28. srpna 2002 [staženo 10.března 2009 z <http://www.euractiv.com/en/enlargement/call-simultaneous-referenda-eu-membership-candidate-countries/article-111404>]

Fiala, Petr and Markéta Pitrová, 2003a. *Rozšiřování ES/EU*. Brno: Masarykova univerzita.

Fiala, Petr and Markéta Pitrová, 2003b. *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Fiala, Petr and Markéta Pitrová, 2005. *Evropská referenda*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Fingerland, Jaroslav and Zdeněk Chalupský, 1991. 'Středovýchodní region Evropy: ekonomické problémy a tendence'. *Mezinárodní politika*, vol. 1991, no. 1: 18-19.

Idnes.cz, 2001. *Česko-slovenská jednotka KFOR* [Internet]. idnes.cz, 18. října 2001 [staženo 12.března 2008 z http://zpravy.idnes.cz/cesko-slovenska-jednotka-kfor-dk6-/zpr_archiv.asp?c=A011018_174854_tv_zpravy_tvd]

Idnes.cz, 2004. *NATO přijalo sedm nováčků* [Internet]. idnes.cz, 29. března 2004 [staženo 12. března 2008 z http://zpravy.idnes.cz/cesko-slovenska-jednotka-kfor-dk6-/zpr_archiv.asp?c=A011018_174854_tv_zpravy_tvd]

Janyška, Petr, 1994. 'Jsem velmi rozčarován'. *Lidové noviny*, 10. ledna 1994, 1.

Jirů, Jaroslav, 1991. 'Vstupenka do Evropy'. *Lidové noviny*, 17. prosince 1991, 1.

Karlík, Radomír, 1999. 'Česká zahraniční politika v evropském prostoru'. *Mezinárodní politika*, vol. XXVII, no. 4: 18-20.

Klaus, Václav, 1994. 'Hájíme hlavně své zájmy'. *Lidové noviny*, 11. ledna 1994, 1.

Kubát, Michal, 2001. *Východní rozšíření Evropské unie*. Brno: Masarykova univerzita.

Leška, Vladimír, 2003. 'Minulost, přítomnost a budoucnost Visegrádské spolupráce'. *Mezinárodní politika*, vol. XXVII, no. 4: 10-12.

Kolankiewicz, George, 1994. 'Consensus and competition in the eastern enlargement'. *International Affairs*, vol. 70, no. 3: 477-495. [staženo 10. února 2009 z <http://www.jstor.org/stable/2623707>]

Lidové noviny, 1990a. 'Bratislava Meeting'. *Lidové noviny*, 9. dubna 1990, 1.

Lidové noviny, 1990b. 'Jaká bude Evropa'. *Lidové noviny*, 10. dubna 1990, 1.

Lidové noviny, 1991. 'Slavnostní prohlášení'. *Lidové noviny*, 16.února 1991, 4.

Lidové noviny, 1994a. 'Maďarsko je znepokojeno Clintonovým programem'. *Lidové noviny*, 5.ledna 1994, 1.

Lidové noviny, 1994b. 'Premiér V.Klaus odpovídá'. *Lidové noviny*, 8. ledna 1994, 3.

MF DNES, 1998. 'Jan Kavan a Geremek říkají, že ožívují ducha Visegrádu'. *Mladá fronta Dnes*, 22. srpna 1998, 5.

Mocek, Michal 2002. *Premiér dál útočí na dekrety* [Internet]. idnes.cz, 25. února 2002 [staženo 15.února 2009 z http://zpravy.idnes.cz/madarsky-premier-dal-utoci-na-dekrety-dwy-zahrani-cni.asp?c=A020224_214000_zahranicni_pol]

Natoaktual, not dated. *Historie vztahů mezi Českou republikou a NATO 1985 – 2002* [Internet]. Natuaktual.cz [staženo 18. února 2009 z http://www.natoaktual.cz/na_cr.asp?y=na_cr/cravztahysnato.htm]

Natoaktual, not dated. *Partnerství pro mír* [Internet]. Natuaktual.cz [staženo 18. února 2009 z http://www.natoaktual.cz/na_summit.asp?y=na_summit/partnerstvipromir.htm]

Nikodem, Pavel, 2004. *Budoucnost Evropy a postoj zemí Visegrádu* [Internet]. euractiv.cz, 18. května 2004 [staženo 2.března 2008 z <http://www.euractiv.sk/budoucnost-eu/analyza/budoucnost-evropy-a-postoj-z-emi-visegradu>]

Ort, Alexandr, 2005. *Česká zahraniční politika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Palata, Luboš, 1999. *Visegrádská tragikomedie vstupu do NATO* [Internet]. idnes.cz, 19. února 1999 [staženo 12.března 2008 z http://zpravy.idnes.cz/visegradska-tragikomedie-vstupu-do-nato-ffk-/zahranicni.asp?c=990219_003118_zahranicni_pch]

Palata, Luboš, 1999. 'Visegrád? CEFTA? Středoevropské společenství?'. *Mezinárodní politika*, vol. XXIII, no. 2: 7-8.

Pridham, Geoffrey, 2002. 'EU enlargement and consolidating democracy in Post-Communist states. Formality and reality'. *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 4: 953-973. [staženo 20. února 2009 z blackwell synergy]

Rhodes, Matthew, 1999. 'Post-Visegrad Cooperation in East Central Europe'. *East European Quarterly*, vol. 33, no. 1: 51-61. [staženo 1. února 2008 z www.questia.com]

Ruščák, Andrej, 2008. *SPOLEČNOST: Fenomén Střední Evropa* [Internet]. Lidové Noviny, 19.prosince 2008 [staženo 10. února 2009 z http://neviditelnypes.lidovky.cz/tiskni.asp?r=p_zahranici&c=A081218_182511_p_zahranici_wag]

Schulze, Hagen, 2003. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Strmiska, Maxmilián, Vít Hloušek, Lubomír Kopeček, et al, 2005. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál.

Vykoukal, Jiří, 2003. *Visegrád: možnosti a meze středoevropské spolupráce*. Praha: Dokořán.

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá Visegrádskou spoluprací v letech 1989 – 2004. Analyzuje zejména možnosti a limity Visegrádu jako nástroje vstupu do EU a NATO. Visegrád prošel poměrně bouřlivým vývojem, kdy se střídala období úspěšných společných aktivit, což bylo značně ceněno i na Západě, s fázemi, kdy se hovořilo dokonce až o odumření kooperace. Mezi hlavní důvody, které takový stav zapříčinily a zabraňovaly tak užší integraci, tato práce řadí zejména populismus ve spojení s nacionalismem či také určitou ideu nadřazenosti vlastního státu, kupříkladu v ekonomických ukazatelích.

This bachelor thesis focuses mainly on the Visegrad cooperation from 1989 to 2004. It analyses the possibilities and the limits of the Visegrad group as an instrument of accession to the EU and to NATO. This cooperation evolved in a turbulent manner. Phases of successful coaction, which were highly appreciated by western countries, alternated with periods, where the Visegrad group was considered functionless or even dead. This paper places populism in connection to nationalism or other ideas of superiority of one's country, for example economicly, among the main factors that restricted tighter and more prosperous collaboration within the Visegrad group.